ALEXANDRU NICULESCU
(1928–2024)

1. *ECCE HOMO!*

Mentor apreciat atât de către apropiați, cât și de cei care l-au cunoscut exclusiv prin intermediul operei, Alexandru Niculescu s-a individualizat în lumea academică internațională la fel ca limba română între limbile romanice, având specificul său incontestabil. Deși tributar concepțiilor lingvistice a doi dintre maeștrii limbii române vechi și contemporane, Al. Rosetti și Iorgu Iordan, și influențat, în peregrinările sale europene, de romaniști de marcă precum C. Th. Gossen, G. Folena, Carlo Tagliavini ori G. B Pellegrini, Al. Niculescu reușește să-și creeze propriul stil, prin faptul că, internalizând tot ceea ce învățase de la intelectualii vremii, integrează fenomenele lingvistice, studiate din perspectivă diacronică, sincronică și comparatistă, în contextul sociocultural și istoric al României, tratând limba nu ca pe un *ergon,* ci ca pe *energeia,* subliniind mereu elementele de continuitate și inovație.

În ceea ce privește profilul moral și socioprofesional, aflăm de la însuși Al. Niculescu că a fost un om al datoriei umane, un supraviețuitor în vremuri tulburi, un profesor pasionat care a reușit să unească inteligența obiectivă și judecata dreaptă cu generozitatea și înțelegerea, un om însetat de cunoaștere, căruia i-a plăcut viața, deși a fost mereu conștient de fragilitatea existenței, fiind însoțit, deseori, de un soi de anxietate a timpului și a necunoscutului zilei de mâine, iar această teamă transpare în scrierile sale autobiografice.

Prietenii și colegii săi, la unison, îl caracterizează ca fiind o persoană care frapa prin generozitate, erudiție și curiozitate intelectuală nemărginită. Descrierile cercetătorilor realizate în nr. 1241/2025 din „Observator cultural" ne oferă ocazia să evidențiem câteva dintre trăsăturile romanistului românist occidentalizat: „minte febrilă, continuu căutătoare, capabilă de conexiuni neașteptate și inteligente" (Gabriela Pană Dindelegan), „un om de școală extraordinar" (Lorenzo Renzi), „cu o energie debordantă" (Bruno Mazzoni), aflat mereu într-o fugă de „înrădăcinarea definitivă oriunde", ceea ce îi dădea o aură de tinerețe continuă și „impresia formidabilă [...] că era în permanentă devenire" (Sorin Alexandrescu), un „peregrin universitar longeviv" (Sanda Golopenția), „o permanentă prezență spirituală", fiind „prieten și sfătuitor" (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu), profesor care a predat „întotdeauna viu și pasionat, indiferent dacă era vorba de Lingvistică romanică sau doar de Sintaxă românească", la conferințe și colocvii având o prezență „întotdeauna remarcată", „o figură luminoasă", care, în momente informale, „devenea prietenul

DACOROMANIA, serie nouă, XXX, 2025, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 199–208
DOI 10.33993/dr.2025.2.199.208

mai în vârstă, respectat și îndrăgit” (Mihaela Mancaș), „un personaj în spectacolul limbii române” a cărui operă reprezintă „rezultatul permanentei reflecții, al căutărilor neîntrerupte”, „un luptător” care „voia să îndrepte, să schimbe, să se întâmple ceva – de la lingvistică până la politică, pentru cei apropiaţi şi pentru toată lumea”, de aici și generozitatea lui fără margini (Sanda Reinheimer Rîpeanu), un pedagog care îmbina acea „grijă permanentă pentru exactitatea faptelor discutate” cu „accente uneori dramatice în expunerea respectivelor fapte, în marea dorință a vorbitorului de a-și convinge auditoriul de corectitudinea punctului său de vedere” (Alexandra Cuniță), un cărturar care „avea darul de a descoperi zone obscure și puncte nevralgice în istoria limbii și a culturii, lansa idei, deschidea drumuri, sugera teme și enigme de dezlegat”, iar, în plan personal, „avea o infinită grijă pentru toți cei pe care îi cunoștea și îi prețuia”, prin generozitatea lui umană „făcea risipă de încurajări și de idei” (Rodica Zafiu). În nr. 4/2025 din „România literară”, Coman Lupu îl numește „cel mai cunoscut și iubit romanist român din a doua jumătate a veacului trecut”, în timp ce Luiza Valmarin și Bruno Mazzoni remarcă „entuziasmul şi spiritul de inițiativă care l-au caracterizat întreaga lui viață”, evidențiindu-i calitățile sale sociale, intelectuale și organizatorice și numindu-l „mare iubitor al italienei, al literaturii şi al culturii române şi italiene şi la fel de neobosit cercetător în domeniul mai larg al romanisticii”.

În vasta sa autobiografie, profesorul emerit, care a predat în diferite universități europene și a susținut numeroase conferințe internaționale, se consideră „numai un student, dornic de a ști, de a ști cât mai mult” (Niculescu 2010, p. 78), iar această dorință arzătoare îl aruncă pe Al. Niculescu în patima cunoașterii fără limite. Prețul însetării de știință a fost exilul, care, în viața eruditului, a acționat bivalent: pe de-o parte, în plan familial, i-a provocat dureri sufletești (neputința întregirii familiei), iar, pe de altă parte, în plan intelectual, i-a adus beneficiile libertății de studiu și exprimare. Autointitulându-se peregrin, călător, „rătăcitor sau rătăcit în lumea asta” (*ibidem*, p. 378), ni s-a părut că metafora vieții ca tren este cea mai potrivită pentru ceea ce a trăit Al. Niculescu: o viață într-o perpetuă călătorie. Coborând în câte o stație, fără conștiința zăbavei sau, în niciun caz, a permanentizării domiciliului, reușește, în ciuda sentimentului acut al vremelniciei timpului, să construiască lucruri memorabile peste tot pe unde se oprește. Simțul adaptabilității, talentul de a învăța limbi străine și înzestrarea de a-și face prieteni de care a dat dovadă în toate marile centre universitare europene nu i-au diminuat capacitatea de a auzi semnalul trenului pentru următoarea destinație, ci, dimpotrivă, l-au determinat să fie mereu cu bagajele făcute.

2. ÎN CĂUTAREA CUNOAȘTERII

Comparat cu eroul troian Hector (Sala 2013, p. 269), Al. Niculescu s-a aventurat într-o luptă pentru știință și cunoaștere, punctele culminante ale vieții lui socioprofesionale legându-se de câteva orașe europene. În periplul său, care a durat din 1928 până în 2024, Al. Niculescu s-a oprit și a revenit în mai multe stații: Craiova, București, Berlin, Viena, Padova, Paris, Udine, ultima fiind Posteritatea.

2.1. Craiova

În 20 august 1928, își alege ca loc al nașterii, al copilăriei și al adolescenței, orașul marelui critic Titu Maiorescu, pe valea Jiului, într-una dintre cele mai importante regiuni cultural-istorice ale Olteniei, în Craiova. Deși și-a scris memoriile în aproape 400 de pagini, despre acest început de viață a preferat să nu destăinuie prea multe, alegând calea discreției. Provenind din mica burghezie, dintr-o familie de funcționari, Al. Niculescu, în ciuda tristeții înnăscute, a trăit o copilărie autentică, din care adrenalina nu a lipsit, astfel că, după ce se suia cu prietenii săi pe casă, „se urcau în corcodușii vecinilor, se fugăreau, se cățărau în toți copacii și urlau de speriau strada [...]. Plănuiau să sară cu umbrela de pe acoperiș: nu mai aveau curaj și ieșea cu bătaie. [...] Se uitau la stele [...]. Citeau aceleași cărți și fiecare se vedea în pielea altui personaj...” (Rodina-Hanu 2018, p. 1205). În adolescență, pe lângă plăcerea lecturii, își descoperă înclinația spre învățarea limbilor romanice, franceza și, mai ales, italiana, cu a cărei cunoaștere a reușit să-i impresioneze pe profesorii universitari bucureșteni de mai târziu. Așadar, încă de la începutul existenței sale, se întrevăd componentele ontologice care îl vor urmări întreaga viață: imanența tristeții, nesațul explorării, interesul pentru lectură și limbi străine.

2.2. București

Următoarea stație pe harta vieții a fost capitala României. În 1947, Al. Niculescu își începe peregrinările universitare după ce este admis la Facultatea de Litere din București, urmând ca la scurt timp, în 14 ianuarie 1950, să fie propus preparator la Catedra de istoria limbii române de către cel care i-a fost mentor și profesor, Al. Rosetti. Aici, la București, o întâlnește pe colega sa, Florica Dimitrescu, care din 1951 îi devine soție și „elementul permanent *sine qua non*” (Niculescu 2010, p. 9) al vieții sale, împreună având un fiu, pe istoricul Adrian Niculescu.

Dintre activitățile mai puțin cunoscute din viața academică a tânărului filolog este colaborarea la *Dicționarul limbii române,* în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei Române, condus de o personalitate care îi va marca perspectivele științifice, Iorgu Iordan. Pe lângă abilitățile de lexicolog, care transpar în multe dintre lucrările sale, Al. Niculescu ajunge să se familiarizeze la universitate cu un domeniu care nu i-a rămas străin în studiile viitoare, și anume geografia lingvistică. Alături de Florica Dimitrescu, ajunge să ordoneze materialul dialectal pentru *Atlasul lingvistic al Banatului* pe care îl adunase I.-A. Candrea. O altă lucrare importantă la care eruditul lingvist a colaborat este *Gramatica limbii române,* realizată sub coordonarea lui D. Macrea. Abilitățile lingvistice îl vor recomanda să facă parte dintre primii lectori trimiși în afara granițelor țării, iar în 1954 are ocazia primei sale ieșiri în Occident în scopuri didactice, ajungând la o universitate din Berlin-Est. Saltul de la românist la romanist se produce în 1957, când s-a (re)înființat Catedra de lingvistică romanică, aflată sub conducerea lui Iorgu Iordan, cel care a

decis transferul lui Al. Niculescu de la Catedra de istorie a limbii române, tutelată de Al. Rosetti. Sub mentoratul academicianului I. Iordan, proaspătul lector alege calea lingvisticii romanice comparate, însă continuă să țină cursuri și la catedra unde își începuse cariera profesională, lăsându-se, totodată, influențat de noi perspective de colaborare. În acest fel, participă din 1960, la inițiativa lui Boris Cazacu, la celebrele cursuri de la Sinaia ale Universității din București, în calitate de profesor, predând gramatica, semantica și stilistica limbii române unor profesori romaniști din întreaga lume, printre care și C. Th. Gossen, cel care îi va propune un lectorat la Viena, la scurt timp după ce Al. Niculescu devine conferențiar, în 1962. În perioada 1963–1971, la Viena și Padova, se bucură de progrese științifice în domeniul romanisticii, luând contact cu personalități internaționale ca G. Folena, Carlo Tagliavini, G. B. Pellegrin. După susținerea doctoratului, în 1968, având teza *Pronumele alocutive reverențiale în italiană*, devine profesor titular de lingvistică și filologie romanică și, la scurt timp, este ales șef de catedră, în urma pensionării lui Iorgu Iordan. Periplul universitar padovan i-a perfecționat cunoștințele, astfel că, la „tehnicismul lingvistic originar: istoria limbii române, morfologie și sintaxă" (Niculescu 2008, p. 18), a adăugat note de filologie romanică, sociologie culturală, istorie a culturii latine, începând să fie preocupat de cultura românească în epoca europenizării și creând conceptul de *occidentalizare romanică*, în detrimentul noțiunilor mai vechi: relatinizare, reromanizare, modernizare. Din punct de vedere științific, au urmat ani fecunzi, 1971–1980, în care profesorul se implică pe deplin în viața universitară bucureșteană: „Scriam, țineam cursuri apreciate de studenți, participam la reuniuni științifice naționale (chiar internaționale) – într-un cuvânt, eram un profesor foarte activ" (Niculescu 2010, p. 173). Din 1980 i se propune un post de profesor asociat într-o universitate cu renume internațional, la Sorbonne – Paris IV și, deși credea că merge, ca în celelalte centre universitare, pe o perioadă determinată, din 1985, din cauza regimului politic românesc și a lipsei de libertate, alege calea exilului, demisionând astfel din funcția de profesor al Universității din București, după 35 de ani de activitate. Pierde un post, dar câștigă altul: cel de profesor titular la Universitatea din Udine, din 1986. Totuși, ruptura de România, în speță, de București, nu a fost totală, iar din 1992 revine la universitatea-mamă ori de câte ori are ocazia, ca invitat la diverse conferințe, apoi, din 2007, ca profesor asociat.

Călătoriile universitare europene nu l-au înstrăinat pe Al. Niculescu de limba română, ci i-au înnobilat expertiza profesională prin rafinarea metodologiei științifice: se distanțează de metoda comparativ-istorică a profesorilor săi și se axează pe specificitatea lingvistică a limbii române, văzută în complexitatea contextului sociocultural. Intermitențele universitare bucureștene au favorizat contactul cu intelectuali de marcă și accesul nerestricționat la reviste și cărți, factori decisivi în diversificarea concepției despre limbă a lingvistului.

2.3. Berlin

Prima stație vest-europeană în care ajunge tânărul asistent universitar este Republica Democrată Germană, la Universitatea Humboldt din Berlin-Est. În 1954 este propus, cel mai probabil de către D. Macrea, să plece ca lector pentru câteva luni, martie–iulie. În perioada berlineză, pe lângă lecturile de care a beneficiat la Romanisches Institut, și-a creat primele legături științifice cu trei dintre profesorii romaniști din cadrul universității: Werner Draeger, care preda româna și de către care a fost instruit în învățarea limbii germane, Kurt Baldinger, responsabil de catedra de romanistică, și Werner Bahner, specialist în istoria lingvisticii romanice.

2.4. Viena

La sugestia lui Iorgu Iordan de a întreprinde un stagiu de formare ca romanist și la dorința directorului Institutului de Romanistică din Viena, C. Th. Gossen, de a crea un post de profesor pentru România, în perioada 1963–1965, Al. Niculescu ia contact cu adevărata lume occidentală. În calitate de *Gastprofessor*, datorită carismei sale și relațiilor cordiale pe care le avea cu studenții, reușește să transforme româna într-o limbă la modă în capitala Austriei, adunând tot mai mulți adepți la seminarele sale. În perioada vieneză, eminentul lingvist are parte de câteva momente-cheie în devenirea profesională: îl întâlnește pe cel care avea să-i fie prieten pe parcursul întregii vieți universitare, Lorenzo Renzi, se apropie de familia Gossen, îl cunoaște pe Eugen Coșeriu și primește invitații din partea unor profesori celebri, A. Noyer-Weidner și Carlo Tagliavini, de a ține conferințe la München și Padova. În Italia se bucură de anturajul lui Gianfranco Folena, care îi va lansa invitația de a colabora cu una dintre cele mai prestigioase și vechi instituții culturale italiene.

2.5. Padova

Între 1965 și 1971, Al. Niculescu se oprește „într-o adevărată cetate universitară [...], care ascundea totuși o fervoare intelectuală nebănuită” (2010, p. 115), Universitatea din Padova. Aici, în compania unor lingviști notorii, Gianfranco Folena, Giambattista Pellegrini și Carlo Tagliavini, ca profesor *incaricato,* trăiește „cea mai frumoasă și mai rodnică perioadă” (*ibidem,* p. 101) a vieții universitare, având sentimentul că în centrul filologiei italiene găsea a doua sa formare academică. Activitatea de la universitatea padovană i-a deschis orizonturi filologice inedite, iar dorința de a depăși metodele clasice de cercetare l-a îndemnat să participe la întâlniri științifice pentru a se iniția în metoda generativ-tranformațională chomskyană, aderând, ulterior, la Societatea de Lingvistică Italiană, condusă de Tullio de Mauro. Seminarele la care participă, reuniunile științifice, cercurile de studii organizate de G. Folena pe subiecte precum dialectologie, istoria limbii, editări de texte, stilistică, poetică, toate aceste manifestări științifice i-au consolidat formația de filolog romanist, oferindu-i recunoaștere occidentală. Din centrul universitar padovan, unde trece și probele de *libera docenza*, călătorește, din același nesaț al cunoașterii, în Napoli, Roma, Bologna, Veneția, Malaga, își prezintă rezultatele

cercetărilor de romanistică și românistică în cadrul simpozioanelor și al congreselor internaționale, își extinde relațiile socioprofesionale, poartă discuții despre structurile gramaticale ale limbilor cu lingviști internaționali, printre care Roman Jakobson, și participă la reuniunile *Atlasului lingvistic mediteranean*, așa explicându-se preocupările sale pentru terminologia maritimă românească.

2.6. Paris

După deceniul petrecut la Catedra de filologie romanică a Universității din București, 1971–1980, neobosit și dornic de a construi „o lingvistică romanică românească [...] altfel" (Niculescu 2010, p. 176), se aventurează într-o nouă călătorie: Sorbonne – Paris IV, unde, în urma unui concurs, obține postul de profesor asociat. În etapa sorbonardă, viața universitară, în care Al. Niculescu se implică profund (ia contact cu savanți precum Pierre Grimal, Robert Martin și Maurice Molho; invită, la seminarele sale, lingviști cu renume internațional, unul dintre aceștia fiind Alf Lombard; alături de Gheorghe Doca, contribuie la promovarea limbii și culturii române în universul academic francez), se îmbină cu vicisitudinile vieții sociopolitice românești, care, în 13 iunie 1985, duc la obținerea statutului de refugiat politic. Sfârșitul anului 1986 a fost unul luminos pentru Al. Niculescu, deoarece, pe de o parte, familia sa se reîntregește în Franța, prin venirea Floricăi Dimitrescu la Paris, iar, pe de altă parte, obține postul de profesor titular la Universitatea din Udine, moment ce îl va transforma pe marele lingvist într-un navetist care parcurge, săptămânal, 2 000 de kilometri cu trenul. De asemenea, în aceeași perioadă, la inițiativa Lilianei Tasmowski–de Rijk, colaborează în programul european *Tempus*, menit să faciliteze legăturile dintre universitățile occidentale, context în care Al. Niculescu are oportunitatea să valorifice limba și cultura românească la Amsterdam și Anvers, stârnind interesul studenților pentru învățarea unei limbi romanice altfel. Pe lângă cursurile de limba română, între anii 1990 și 1993, îl suplinește pe Gianfranco Folena la cursul magistral de istorie a limbii italiene, prilej care i-a adus mari satisfacții științifice, fortificându-i legăturile cu profesorii italieni. În 1993, atingând limita vârstei de pensionare, își încheie profesoratul la Paris, continuându-l însă în Italia.

2.7. Udine

Îndrăgostit de cultura și civilizația italiană, între 1986 și 2002 își asumă rolul de a intensifica interesul pentru limba română în spațiul universitar udinez, unde devine profesor titular la Cattedra di romeno, prima catedră de limba și literatura română din regiunea Friuli-Venezia Giulia. După eliberarea României comuniste, Al. Niculescu devine liantul dintre cele două culturi, română și italiană, favorizând raporturile socioculturale între universități sub diferite forme: propune numele unor cadre didactice pentru beneficierea de burse în vederea extinderii orizontului de cercetare; invită personalități ale vieții universitare românești, printre care I. Fisher, Eugen Todoran, Sanda Reinheimer-Rîpeanu, Alexandra Cornilescu etc., pentru susținerea unor prelegeri menite să promoveze cultura română; organizează colocvii de

românistică și italienistică, facilitând posibilitatea unor schimburi interacademice. Ca urmare a activității culturale bogate, i se acordă titlul onorific de *doctor honoris causa* și cel de cetățean de onoare al Timișoarei. Pentru meritele universitare, în 2001, prin ordin ministerial, i se acordă titlul de *professore emerito*, iar, în 2002, i se oferă medalia de onoare a Universității din Udine.

După anul 2002, legăturile cu lumea academică au continuat prin participarea la diferite reuniuni științifice, conferințe didactice ori seminare din România, Franța și Italia, dar sănătatea tot mai precară îl obligă să rămână la Paris.

2.8. Posteritatea

În 22 decembrie 2024, Al. Niculescu părăsește Parisul pentru Lumea de Dincolo, continuând însă, prin opera sa vastă și originală, să trăiască în cercetarea lingvistică actuală și viitoare.

În ceea ce privește preocupările sale științifice, cercetătorul impresionează în domeniul lingvisticii românești, italienești și romanice, însă figura enciclopedică a lui Al. Niculescu se reflectă în articolele sale, aducând contribuții în mai multe domenii socioculturale, nu doar în cel lingvistic (morfologie, sintaxă, lexicologie, istoria limbii), ci și în cel literar, fiind preocupat de studierea limbii și a stilului unor scriitori români, istoric și religios, studiile sale fiind valorificate în reviste prestigioase din țară și din străinătate („Analele Universității din Timișoara”, „Apostrof”, „Balkan-Archiv”, „Cercetări de lingvistică”, „Dacoromania”, „Jurnalul literar”, „Revue de linguistique Romane”, „România literară”, „Romania Orientale”, „Tribuna” etc.).

Multe dintre rezultatele cercetării au fost cuprinse în volume care astăzi îmbogățesc cultura românească: *Individualitatea limbii române între limbile romanice* (4 volume, 1965–2003), *Între filologie și poetică* (1980), *Outline History of the Romanian Language* (1981 – București, 1990 – Padova), *L'altra latinità. Storia linguistica del romeno tra Oriente e Occidente* (2007), *Creştinismul românesc – Studii istorico-filologice* (2017). Pe lângă acestea, este coautor, alături de Iorgu Iordan și Valeria Guțu Romalo, al uneia dintre lucrările monumentale de gramatică structurală românească, *Structura morfologică a limbii române contemporane* (1967), și, de asemenea, alături de Florica Dimitrescu, a unei culegeri de texte românești vechi, *Testi romeni antichi (secoli XVI–XVIII)* (1970), antologie menită să evoce etapele de dezvoltare a limbii române literare, de la *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung* (1521) până la *Gramatica* lui Ienăchiță Văcărescu (1787). Lucrările științifice sunt completate de un volum de memorialistică, *Peregrinări universitare europene* (2010), în paginile căruia autorul își descrie experiența profesoratului, relațiile interumane și unele peripeții politice.

În plan lingvistic, reușește să-și creeze un stil diferit, promovând o cercetare integrativă în care unește „lingvistica cu istoria culturii și a societății, cu stilistica estetică, într-o viziune modernă, dincolo de gramatica comparată, rigidă, – într-un fel” (Niculescu 2010, p. 176). Ciclul celor patru volume care compun *Individualitatea limbii române între limbile romanice* demonstrează cu prisosință acest fapt.

În primul volum, *Contribuții gramaticale* (1965), examinează, contrastiv, poziția limbii române în ansamblul limbilor romanice din perspectiva structurilor morfosintactice (clase lexico-gramaticale specifice românei, flexiunea pronominală, categoria cazului, sistemul conectivelor, unități morfosemantice redundante și reiterante etc.), subliniind, deopotrivă, fenomenele de continuitate latinească, elementele de influență în urma proceselor de aculturație din spațiul daco-moesian și inovațiile (socio)lingvistice de pe teren românesc. Autorul evidențiază, sistematic, că specificul românei în cadrul Romaniei constă în convergența aspectelor moștenite, a celor achiziționate în contact cu mediul lingvistic înconjurător și a celor create intern, limba română fiind diferit romanică nu prin trăsături nelatine, ci prin capacitatea ei de a transforma elementele străine în sursă de regenerare și fortificare a elementelor latine (pre)existente, paradoxul aparent fiind explicat apoftegmatic: „absorbția mărește puterea de conservare" (p. 142).

De la analiza practică a unor structuri gramaticale și încadrarea lor în sistem, Al. Niculescu își asumă rolul de teoretician în volumul al doilea, *Contribuții socioculturale* (1978), simțind nevoia (re)definirii unor concepte: *romanitatea de limbă, romanitatea de cultură, latin* vs *romanic, occidentalizarea romanică a românei, cultura latinistă, determinarea româno-italiană, pronominalizarea româno-romanică, completivizarea romanică* etc. În această lucrare se examinează caracterul distinct al limbii române din perspectiva triadei limbă – cultură – societate, făcându-se saltul spre contextualizarea socioculturală a limbii, în detrimentul prezentării izolate a faptelor lingvistice, ajungând astfel să discute, pe lângă continuitatea unei *language loyalty*, despre o resuscitare a unei *culture loyalty* care transformă româna într-o zonă de interferență a limbilor și a culturilor de origine latină. Așadar, unicitatea latinei carpato-dunărene se manifestă și sub aspect cultural, româna fiind „o limbă, unitar și continuu, latină, cu o cultură, discontinuu și diversificat, romanică" (p. 8).

În volumul al III-lea, *Noi contribuții* (1999), cercetările (socio)lingvistice sunt completate cu noțiuni de istorie socială, culturală și civilizațională. Analiza atentă a contextului istoric și cultural în care a evoluat romanitatea orientală l-a determinat pe Al. Niculescu să reevalueze concepte precum *Romania nova, latinitate, romanitate, românitate, continuitatea mobilă a daco-romanei, rupturile istoriei lingvistice*. Continuând cercetarea privind evoluția latinei spre română din perspectivă socioculturală, autorul examinează limbajul Reformei, terminologia revoluționară a secolelor XVIII și XIX, lexicul religios și insistă asupra occidentalizării romanice pe filieră germană, dar nu înainte de a sublinia contribuția elementului slav în limba română. În ansamblul său, volumul reprezintă un model de studiu multidisciplinar care trădează înclinația științifică plurivalentă a cercetătorului, iar luat în parte, pe capitole, se poate observa că secțiunile dedicate structurilor morfosintactice sunt mostre de cercetare exhaustivă a unor segmente lingvistice, tratate atât în diacronie, cât și în sincronie, atât în limba literară, cât și în dialecte (a se vedea studiile privind cliticele adnominale cu funcție posesivă, pronumele *dânsul*, structurile indefinit-partitive și cele comparative (p. 134–188)).

Convins că latinitatea oriental-balcanică reprezintă confluența dintre tradiția romanică și inovația nonromanică, în al IV-lea volum al *Individualității, Elemente de istorie culturală* (2003), Al. Niculescu își concentrează atenția asupra procesului de aculturație, sub influența căreia istoria limbii române a trecut prin diferite etape („*Slavo-romanica, Romania turcica*, «tentația» culturală germanică, influența neogreacă, occidentalizarea italo-franceză modernă" (p. 9)), iar romanitatea românească a căpătat un caracter eterogen, plurilingv și multicultural, vizibil atât în lexicul latin și nonlatin, în structura morfofonologică (infixul *-c-*) și morfosintactică a limbii (fortificarea vocativului și a neutrului), cât și în toponimie, mentalitate și comportament. În acest ultim volum, dominat de componenta cultural-istorică, se abordează problema occidentalizării românei, din punct de vedere diatopic (pe regiuni istorice (Transilvania, Moldova și Țara Românească)) și diastratic (vizând toate păturile sociale), însă nota definitorie a lucrării rezidă în amplul studiu asupra originii creștinismul românesc, văzut ca modalitate de promovare a culturii latine, devenit, în fapt, exordiul monumentalei opere *Creștinismul românesc – Studii istorico-filologice* (2017).

Lucrările sale, prin care a adus un real elogiu limbii și culturii române, au fost ordonate cronologic în volumele omagiale care i-au fost închinate în decursul anilor: Dimitrescu, Niculescu 1995 (3 volume); RRL 1998/3–4 (un volum); Niculescu 2001 (un volum); SCL 2008/1 (un volum); Dimitrescu, Niculescu 2013 (2 volume); Dimitrescu, Niculescu 2018 (2 volume). În categoria onorurilor pentru contribuțiile sale în plan cultural, pe lângă distincțiile de profesor emerit și cetățean de onoare, se cuvine a fi amintite și titlurile pe care le-a primit în Occident: „Presidente di onore dell' Associazione Italiana dei Romenisti", „Cavaliere dell'Ordine della Stella della Solidarietà Italiana" și „Officier des Palmes Académiques".

3. *SCRIPTA MANENT*

Alexandru Niculescu a plecat în lumea umbrelor la vârsta de 96 de ani, însă cercetările sale, prin rigoarea științifică, complexitatea și interdisciplinaritatea abordării, vor continua să fie sursă inepuizabilă de inspirație pentru specialiștii din diverse domenii. Colaborarea sa la revistele „Cercetări de lingvistică" și „Dacoromania", serie nouă, va rămâne o cinste neprețuită pentru Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu".

SIT TIBI TERRA LEVIS!

BIBLIOGRAFIE

a. Surse

Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, București, Editura Științifică, 1965.

Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, 1967.

Alexandru Niculescu, Florica Dimitrescu, *Testi romeni antichi (secoli XVI–XVIII)*, Padova, Editrice Antenore, 1970.
Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* 2. *Contribuții socioculturale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
Alexandru Niculescu, *Între filologie și poetică*, București, Editura Eminescu, 1980.
Alexandru Niculescu, *Outline History of the Romanian Language*, București, Editura Științifică și Enciclopedică,1981; Ediția a II-a, Padova, Unipress, 1990.
Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* 3. *Noi contribuții*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1999.
Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* 4. *Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003.
Alexandru Niculescu, *L'altra latinità. Storia linguistica del romeno tra Oriente e Occidente*, „La musa critica", Verona, Edizioni Fiorini, 2007.
Niculescu 2008 = Alexandru Niculescu, *Autoportret ştiinţific (sau „critica di me stesso")*, în „Dacoromania", serie nouă, XIII, 2008, nr. 1, p. 11–32.
Niculescu 2010 = Alexandru Niculescu, *Peregrinări universitare europene – și nu numai*, București, Editura Logos, 2010.
Alexandru Niculescu, *Creștinismul românesc – Studii istorico-filologice*, București, Editura, Spandugino, 2017.

b. Volume omagiale

Dimitrescu, Niculescu 1995 = *Studi Rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, I. *Liguistica, etnografia, storia rumena*; II. *Linguistica, generale e romanza*; III. *Letteratura e filologia*, a cura di Coman Lupu e Lorenzo Renzi, Padova, Unipress, 1995.
RRL 1998/3–4 = „Revue roumaine de linguistique", Hommages aux professeurs Florica Dimitrescu-Niculescu et Alexandru Niculescu, tome XLIII, 1998, nos 3–4.
Niculescu 2001 = *Studi offerti ad Alexandru Niculescu dagli amici e allievi di Udine*, a cura di Sergio Vatteroni, Udine, Forum, 2001.
SCL 2008/1 = „Studii și cercetări lingvistice", *Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu, la aniversare*, LIX, 2008, nr. 1.
Dimitrescu, Niculescu 2013 = *Études romanes*. I–II. *Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, sous la direction de: Dan Octavian Cepraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi, București, Editura Universității din București, 2013.
Dimitrescu, Niculescu 2018 = *Studii Romanice*. I–II. *Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu la 90 de ani*, coordonat de Coman Lupu, Alexandru Ciolan, Alessandro Zuliani, București, Editura Universității din București, 2018.

c. Alte studii și articole

In memoriam Alexandru Niculescu, în „Observator cultural", nr. 1241, 2025.
In memoriam Alexandru Niculescu, în „România literară", nr. 4, 2025.
Rodina-Hanu 2018 = Doina Rodina-Hanu, *Sandu și Florica*, în Dimitrescu, Niculescu 2018, p. 1205–1207.
Sala 2013 = Marius Sala, *Portrete și evocări*, Timișoara, Editura David Press Print, 2013.

LAVINIA NASTA
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu" al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
lavinia.dalalau@uahoo.com